

לאומיות ישראלית

רב מרדכי גרינברג

ראש ישיבת כרם ביבנה

זה למעלה מיוכל שנים שאנו חוגגים את יום העצמאות, ועדיין רבים שואלים "לשמחה זו מה עושה". יום זה היה צריך להביע את עצמאותנו המדינית ובטחון חיינו, אך העצמאות והבטחון מאתנו והלאה. עדיין אנו נתונים למתקפות טרור, חששות מלחמה ובעיות קיומיות כבדורות עברו, בזמן היותנו בגלות. מהו א"כ יחודו של יום זה?

שרשו של הויכוח הוא במבט על הענין הלאומי. השאלה היסודית היא ראשית הכל, האם קיים מושג לאומיות בהשקפת עולמה של היהדות, שהרי אפשר שיעקר תוכנה של היהדות הוא בחיבור עם אלקים ע"י קיום תורה ומצות, ללא קשר להשתייכות הלאומית ואפשר ליהודי להיות נתין עם אחר, לקיים כל מצות התורה, ולא נגרע ממנו דבר.

על השקפה כזאת כתב הרב גלזנר, מגדולי רבני הונגריה, כאשר פרץ ויכוח בין היהודים שם במפקד האוכלוסין, כיצד לרשום בסעיף הלאום, יהודי או הונגרי. וכה אמר, "דעתי איפוא, שההצהרה על השתייכות לדת ישראל, ויחד עם זה לאומיות הונגרית, גרמנית או סלאוית, כמוה ככפירה גמורה, ואיסורה בגדר יהרג ואל יעבור."¹

אחד מנכדי בעל החידושי הרי"ם מספר, שבשבת הראשונה אחרי שהניפו הפולנים את הדגל הלאומי שלהם לאות מרד, בשנת תרכ"ג, נכנס הרי"ם לבית מדרשו, וטרם נטל את הכוס לתוך ידיו, נאנח אנחה עמוקה ואמר: חוששני פן חלילה יהא קטרוג בשמים על עם ישראל. אנו רואים איך אומה כפולנים מוסרת נפשה בשביל שחרורה ושחרור ארצה מיד זרים, ואנו – מה אנחנו עושים?²

אלא שגם אם נקבל שקיימת לאומיות ישראלית, עדין נטוש הויכוח על מהותה של לאומיות זו. יש שטענו שמבחינה לאומית אין הבדל בינינו לשאר העמים, ודרישתנו למדינה יהודית אינה שונה משאיפות כל עם לעצמאות וביטוי לאומי. אלא שאנו התייחדנו בדבר נוסף – תורה מסיני. מושג הלאומיות, אף בישראל, הינו מושג חילוני, המשותף לכל בני תרבות, ואנו איננו שונים בזה משאר העמים.

אך היו גדולי ישראל שראו במושג לאומיות דבר שונה. אין זה אותו מושג המקובל בין העמים, אלא דבר יחודי שיש בו תוכן אלוקי, שאיננו מצטמצם רק במושגים של עם וארץ. ולא זו בלבד, אלא שכל יחודו של עם ישראל – על מושג הלאומיות הוא מבוסס. "כי אין השי"ת מייחד שמו על הפרטי, כי הפרטי בלא הצרוף הכללי, אינו תכליתי כלל."³

וכך טען הרב קוק זצ"ל כבר בצעירותו, כשהתוכח עם הרב מרדכי אליסברג בדבר הלאומיות הישראלית. כשהרב אליסברג טען שהלאומיות הישראלית צריכה להיות לאומיות טבעית כראוי ומוכרח לכל אדם לאהוב את אומתו ולהדבק בה. ולעומת זאת טען הרב קוק שהלאומיות הישראלית היא במהותה מיוחדת בתכן קדושתה העליונה והיא שייכת לצורה המיוחדת של ישראל הקשורה באחדות של ישראל, אורייתא וקב"ה. ובתגובה אמר לו הרב אליסברג: רב דזיימל, עם כבוד תורתו יהיו להבא ענינים גדולים בארץ ישראל.⁴

¹תורה ומלוכה עמ' 67.

²חסידות וציון עמ' מח.

³משך חכמה, פרשת אחרי מות.

⁴לשלשה באלול, עמ' ט.

פעמים רבות חזר הרב קוק זצ"ל בכתביו על יסוד זה. "מה שאנו דורשים בשבחה של כנס"י בכלל, היא על דבר הסגולה האלקית הנמצאת בנשמת האומה בכללה, ומצד של יחידי הסגולה אין אנו מוצאים הבדל בין עם ולשון."⁵

והחרה החזיק אחריו בנו, הרב צבי יהודה זצ"ל, שאמר שטעות היא לחשוב "כאילו מהותנו המיוחדת שייכת היא לאישינו היחידים ולא לצבוריותנו השלמה, תחת אשר באמת כל עיקרה של התייחודותנו הישראלית היא בהבדלה שבין ישראל לעמים, אשר בחר בנו מכל העמים, הבדיל אותנו מן העמים להיות לו לעם, יצר לו עם זו לסיפור תהלתו, ושם לו עם עולם."⁶

וכך גם בפי תלמידו המובהק של הרב קוק, הרב חרל"פ זצ"ל :

שונה ונבדלת היא לאומיות ישראל מלאומיות שאר העמים. עם ישראל החי וקיים אך ורק על מושגו הכביר בנצחיות עתידו, חש ומרגיש כי אך החיים האלקיים, החיים הנצחיים, הם החיים המקוריים שלו, לא יוכל בשום אופן להסתפק במגמות חמריות וזמניות, היא נדרש דוקא למגמות רוחניות, שנצחיותן קיימת לעד ולעולמי עולמים, ולרומם ע"י זה את המגמות החמריות והזמניות, שתהיינה המעבר למגמות האלהיות וכו'.⁷

הרעיון הלאומי בישראל, הוא הרעיון היותר נאצל והיותר מקיף ורחב אצלנו. בלי הכרת הלאומיות שלנו, לא היינו זוכים לשום מצוה כללית או פרטית, כי כל יסוד קיום המצוות הוא מצד ההתקשרות עם כלל ישראל, וכל מה שאנו מקיימים הוא בשם כל ישראל.

ולזאת אחרי שיצאנו ממצרים והיינו לעם, רק אז נתקרבנו להר סיני לקבל את התורה מן השמים, ועתיד העולם להכיר שכל פרט ופרט ממצות ה' בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ, מוכרח להתקיים מצד הצורה הלאומית, וכשם שהכל מודים ומבינים שכל תביעתנו לכל א"י קשורה עם הענין הלאומי שלנו וכו', כן יהיה ניכר ומוכן לכל היחס המוכרח שיש לכל פרט מהמצוות לגדלות לאומיותנו. ויותר ממה שאי אפשר לנו להיות עם בהעדר אחת ממצות ה' – יותר מזה אין שום תקומה לשום מצוה מבלעדי היותנו לעם, וכל מה שנזדכך ונתרומם יותר, נתקרב ביותר לקיים הכל מצד הצורה הלאומית, מרום פסגת אחדותם של ישראל.

ומפני זה הרגש הלאומי בישראל וארצו הוא מקורי ונצחי, וכל ההרגשים הלאומיים שאצל שאר העמים, אינם אלא חיקוי בלבד, וגנובים הן אצלם מארץ העברים, ואינן שלהן כלל שכן כל חייהם אינם חיים של אחדות, כי אם של פירוד, "יתפרדו כל פועלי און".⁸

מעשה יש ענין לברר מהם ביטוייה המעשיים של לאומיות מיוחדת זו. אימרה ידועה מן הברית החדשה תבהיר את השקפתה של היהדות. "תנו לקיסר אשר לקיסר, ולא לקים אשר לאלקים". פירושה של אימרה זו היא הפרדה מוחלטת בין הדת ומדינה. אך יש לה משמעות עמוקה ויסודית ביותר. והיינו שהענין המוסרי והקשר לאלקים, איננו ענין למדינה ולחברה, אלא ליחיד בלבד. משום שאי אפשר לנהל מדינה על יסודות מוסריים. פוליטיקה, שלטון, צבא ושאר עניני המדינה, אינם יכולים להיות מושגים על יסודות דתיים.

את אידיאל היהדות, המנוגד להשקפה זו, ניתן לראות בפסוק בס' מלכים, כאשר מלכת שבא באה לבקר את שלמה, "ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה ומאכל שולחנו וכו' ועולתו אשר יעלה בית ה', ולא היה בה עוד רוח".⁹ וציין שם המלבי"ם לדברים המקבילים בס' דברי הימים, ושם נאמר "עלייתו אשר יעלה בית ה'".¹⁰ והיינו, גשר שהיה מחבר את בית המלך עם ביהמ"ק, ודבר זה שהמלך מחובר עם אלקים, לא ראתה מעולם, "ולא היה עוד רוח" מרוב התפעלות.

⁵ אגרות הראיה ח"א עמ' ע"א.

⁶ לנתיבות ישראל עמ' 73.

⁷ מי מרום ח"ו עמ' שכ"ג.

⁸ שם עמ' שכ"ה.

⁹ פ"י ה'.

¹⁰ ט' ד'.

משמעותו של חיבור זה הוא, שאין תחום חברתי או מדיני שאיננו מובסס על צדק ומוסר. יחידים בעלי מדרגה מוסרית יש גם אצל אומה"ע, אך זהו ענין אישי. חיים מוסריים ליחיד אינם קשים ומסובכים כמו הנהגת אומה. והרי זו היתה טענת הנוצרים מקדמת דנא, שמוסריותם של היהודים נובעת מכך שאין להם צורך להנהיג מדינה. ורק בהיותם יחידים יכולים הם להיות בעלי מוסר גבוה. אך א"א לנהל חברה ומדינה, יחסים בינלאומיים, מלחמות וכדו', ולהתחשב בעקרונות מוסריים.

ואברהם צוה את בניו ואת ביתו אחריו לשמור דרך ה', לעשות צדקה ומשפט, לא רק בחיי היחיד, אלא כעם, וכעם אנו שואפים להראות שגם מדינה יכולה לשמור דרך ה', ובזה מתייחדת לאומיותנו, שכעם אנו הפצים להגשים את האידיאל האלקי, מבלי להפקיע אף לא תחום אחד מעניני המדינה, מהקשר שלו לאלקים.

"ישנם בעולם חסידים, פילוסופים, אנשי קדש ואנשי אלקים, אבל אין בעולם אומה, שנשמתה העצמית לא תוכל להשתלם כי אם עפ"י המגמה של האידיאה האלקית העליונה בעולם, כי אם ישראל."¹¹

ולשם כך אין די בדרשות והטפות, אלא יש צורך בהגשמה ובדוגמא מעשית, וע"כ יש צורך לעם ישראל במדינה שבה יוכל להגשים את דרכו כעם, כדי להוות דוגמא ומופת בחיי העמים, שהתביעות המוסריות שמציגה התורה, אפשריים הלכה למעשה, לא רק בחיי היחידים, דבר שהוא פשוט ומובן אף לשאר העמים, אלא גם בחיי האומה.

למילואה של שאיפה זו, צריך דוקא שציבור זה יהיה בעל מדינה פוליטית וסוציאלית וכסא ממלכה לאומית. ברום התרבות האנושית, עם חכם ונבון וגוי גדול, והאידיאה האלוקית מושלת שמה ומחיה את העם ואת הארץ במאור חייה. למען דעת שלא רק חכמים מצוינים, חסידים נזירים ואנשי קדש, חיים באור האידיאה האלוקית. כי אם גם עמים שלמים מתוקנים ומשוכללים בכל תיקוני התרבות והישוב המדיני. עמים שלמים הכוללים בתוכם את כל שדרות האנושיות השונות. מן רום האינטליגנציה האמנותית, הפרושית, המשכלת והקדושה וכו' ועד לפלטרוין לכל פלגותיו, אפילו ביותר נמוך ומגושם מזה.¹²

עם ישראל צריך להיות חפשי על אדמתו, כשהשלטון בידיו, והוא מסדר את חייו הלאומיים עפ"י הענין המיוחד שבו. מכאן החשיבות הגדולה של המשפט העברי, הבא להשתית את יחסי החברה, לא עפ"י מוסכמות אנושיות, המתאימות לכל עם ולשון, כדי שלא לבא למצב שאיש את רעהו חיים בלעו, אלא עפ"י הענין האלוקי דוקא. מה שאי אפשר היה להעשות בלא מדינה וכל מכשיריה ומדינה זו חייבת להיות דוקא בא"י.

אלא שמגמה זו אינה פשוטה כלל ועיקר, וכבר אמר בעל חובת הלבבות "כל מה שירבה הישוב תיקון, ירבה השכל חרבן",¹³ והעיסוק בעניני החומר והצורה לעולם מתנגדים הם זה לזה.

ולפי"ז ישוב העוה"ז והקדושה ביראת השם ואהבתו ומדות יפות ומועילות ועבודת אמת, לא יכונן יחד, כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה (סוף סדר קדשים) "שבשעה שהם (זקני התורה) מזקינים ונחלשים ויפסד גופם, תרבה חכמתם ויתחזק שכלם ויוסיפו שלמות". וכ"כ חובה"ל "כל זמן שהוסיפה הארץ ישוב, הוסיף השכל חרבן". אמנם באמת אין דבר זה לכלל מוחלט, ואין זה תכלית השלמות, שאי אפשר לומר כלל שענין הגוף וישוב העולם יהיה בעצמו ענין רע, שהרי לעתיד לבא יעמוד הגוף בתחית המתים, ואם היו עניני החומר חסרון מוחלט, איך יהיה זה תכלית נכבד.¹⁴

וזהו המעלה המיוחדת שבארץ ישראל, ששם אין חשש שירבה השכל חרבן בעיסוק החמרי, וכ"כ החתם סופר:

ר' ישמעאל נמי לא אמר מקרא ואספת דגנך אלא בא"י ורוב ישראל שרויים, שהעבודה גופא מצוה משום ישוב א"י, ולהוציא פירותיה הקדושים, וע"ז צוותה התורה ואספת דגנך, ובעוז זורה גורן השעורים הלילו, משום מצוה, וכאילו תאמר: לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, ה"נ לא יאמר: לא אאסוף דגני מפני עסק התורה. ואפשר אפ' שאר אומניות שיש בהם ישוב העולם, הכל

¹¹ אורות עמ' נ'.

¹² שם עמ' ק"ד.

¹³ שער הפרישות.

¹⁴ חבש פאר לראי"ה קוק דרוש א'.

בכלל מצוה, אבל כשאנו מפוזרים בעו"ה בין אומה"ע, וכל שירבה הישוב תיקון ירבה השכל חרבן, מודה ר' ישמעאל לר' שמעון בר יוחאי.¹⁵

וכך לפי רב חרל"פ:

התכלית המבוקשת היא שהגוף יתעלה ויתקרב אל הנשמה, ולא יהיה בהם שום ניגוד ולא יהיו בבחינות דו פרצופין – הנשמה מושכת לכאן והגוף לכאן. ולדרגה זו אי אפשר לזכות זולת בארץ ישראל.¹⁶

וזו מעלתה של הארץ,

שיעלו בה ישראל לעבודה רמה כל כך, עד שכל מה שיתוסף להם ברכה בעניני העולם, כן יוסיפו כבוד בנפשם ברוממות מעלה וקדושת אמונה ואהבת ה' באמת, ולתכלית זו אמרה תורתנו הקדושה תמיד עניני היעודים על טובות העולם הזה, אעפ"י שהן נבזות ופיותות אצל כל בר דעת מצד עצמם, אבל באמת הכל מיוסד על זה הסוד הגדול, שאין פחיתות כלל לשלמות החומר, אדרבא, מעלה היא, אלא שע"י חלישות השכל תהיה במקרה שבה לענין רע, אבל כשתהיה קדושת השכל ברוממות תכליתה, אז זהו תקפו וגבורתו ותפארתו, כשיהיה לו כל טוב עולמו, ועל ידו וחרץ בעניניו לגדל ולרומם עניני הקדושה העליונה למען כבוד שם ה' ית'.¹⁷

ועל כן, לפי רב חרל"פ, "אי אפשר לאור המלכות של ישראל להתגלות בשום ארץ בעולם, כי אם דוקא בארץ ישראל, ואף אם יתקבצו כל האומות וירצו לכונן מלכות ישראל בארץ אחרת, לא תקום ולא תהיה."¹⁸ וכך ביאר הרב קוק זצ"ל מאמר חז"ל על הפסוק "מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק,"¹⁹ גנאי הוא לחזקיהו וסיעתו שלא אמרו שירה, עד שפתחה הארץ ואמרה שירה, שנא' מכנף הארץ זמירות שמענו וגו'.²⁰ חזקיהו היה צדיק גמור ועיקר מחשבתו היתה רק בענין תורה ועבודת ה'. ואדרבא, ישוב הארץ ירד בימיו בגלל שקידתו בתורה וכו'. "והיה ביום ההוא יהיה כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן באלף כסף, לשמיר ושית יהיה".²¹

לפי הגמרא, "מה עשה, נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר, כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זו. בדקו מדן ועד באר שבע, ולא מצאו עם הארץ, מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו תינוק ותינוקת, איש ואשה, שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה."²²

אבל רצון ה' היה, שאעפ"י שזהו בודאי דרך מקודש, ואשרי האיש אשר בתורת ה' חפצו באופן כזה עד שישליך עסקי הארץ אחרי גוו, אבל ישוב א"י היא בעצמה דבר קדוש ונשגב, והצלחת ישראל בא"י גורמת טובה גדולה לכל העולם וכו' וזהו ענין "מכנף הארץ", שעם שטבע הארץ להיות מושבה בשפל, מ"מ ארץ ישראל ע"י קדושתה פרחת לעילא, ומוסיפה כח בגבורה של מעלה ע"י ברכתה.²³

חזקיהו הבין שהנס הגדול שהיה בהצלת ישראל מחיילותיו של סנחריב, לא באו רק להציל את ישראל, שלצורך זה אפשר היה לגרום לסנחריב לעזוב את הארץ. אלא שעיקר הישועה היתה שע"י מיתתם של חיילות סנחריב, מצאו העם שלל רב, ועניני העוה"ז לא נחשבו בעיני חזקיהו סיבה מספקת כדי לומר שירה. ואמנם שבח גדול הוא לצדיק זה שעניני העוה"ז היו פחותים בעיניו, ומ"מ אין זה ראוי להיות משיח, שהמשיח תפקידו לרומם את הכל, ואילו חזקיהו לא הבין שא"י איננה ארץ חמרית אלא בעלת כנפים המסוגלות להתרומם ולומר שירה.

¹⁵ חידושים למס' סוכה פרק לולב הגזול ד"ה אתרוג הכושי.

¹⁶ מי מרום ח"ו שם.

¹⁷ חבש פאר שם.

¹⁸ מי מרום שם עמ' שכ"א.

¹⁹ ישעיה כ"ד.

²⁰ סנהדרין צד.

²¹ ישעיהו ז' י"ג.

²² סנהדרין צד.

²³ חבש פאר שם.

וזה היה חטאם של המרגלים. אף הם לא השכילו להבין ענינה של הארץ ותכליתם של ישראל בא"י, והעדיפו להמשיך בחיי המדבר, שאינם מחייבים התמודדות עם העולם החמרי.

ונאמר בתנא דבי אליהו "לשמור את דרך" – זו דרך ארץ. "עץ החיים" – מלמד שדרך ארץ קדמה לעץ החיים, ואין עץ החיים אלא תורה, שנא' "עץ חיים היא למחזיקים בה."²⁴ וכתב ע"ז ר' עקיבא יוסף שלזינגר: וצריך ביאור, איזה דרך ארץ מכוון בזה, ולפי המבואר בילקוט "כי נגרשו מן הארץ, זו א"י, אפשר לומר שקמ"ל לאפוקי מן דעת המרגלים אשר מאסו הארץ, ואמרו תורה מוקדם לא"י, ע"כ ביקשו שלא להכנס לא"י, כי אם להיות נשאר במדבר, ללמוד תורה מפי משה רבנו ע"ה, שלא נתנה תורה אלא לאוכלי המן, ע"כ בא לומר לנו כי דרך ארץ וכו' זה הדרך המביא לארץ, הוא מוקדם לתורה, כמו שכתוב בספרו: מלמד ששיבת א"י מכריע את כל התורה.²⁵

²⁴פ"א ב'.
²⁵אם הבנים שמחה.